

I. É r t e k e z é s e k.

Erdélyi Cancellárius Gróf Teleki Sámuel Excell. Bibliothecája Maros-Vásárhelytt.

A' Cancellárius' épületje homlokka délre, 's az úczára, fekszik, 's annak keleti szárnyában állanak könyvei. A' ház kétsor ablakú. A' Bibliothécát egy felől az udvar, másfelől egy kertecske veszi körül, 's így nincs kitéve azon veszedelemnek, hogy a' szomszéd olly épületet állíthasson mellette, mellyről a' ház meggyúlhatna.

Custosának lakjától egy rövid folyosó viszen ajtajához, 's ez felett ez olvastatik:

Mvsiis Patriis Gratisqve Posteris D.D.
Sam. S. R. I. Comes Teleki.

Az Előszobából egy kisebb szoba is nyílik. Az előszoba és a' Bibliothéca közt szűk grádics viszen fel a' Galériába, melly a' templom magasságú épület' hajóját megkerüli.

Hogy a' látogató végig tekinthessen a' könyvek' hátain, azonban a' könyvek az ellopás' veszedelmének kitéve ne légyenek, az almáriomok záros ajtaji sárgaréz dróttal vannak által szöve. Az almáriomokban, valamint az Előszobában is, és az ebből nyíló Cabinetben nincs többé üres hely, sem a' Bibliothécába új almáriomok nem

hozathatnak, hanem ha az ásványok' Gyűjteménye más szobákba vitetnék.

Általellenben a' Bibliothéca' ajtajával a' nagy lelkű alkotó' képe függ, egész állásban, a' Szent István' Nagy-Kereszteseinek innepi öltözetekben. Soha kép igazábban eltalálva nem volt, 's ez, azon felül hogy igen híven, igen szépen is nagyon festve. A' Mivész nem jegyzé fel a' vásznan nevét, de tudva van, hogy azt Tusch János dolgozta, a' Cs. K. Galeria' Custósa Bécsben; a' melly képe a' Cancelláriusnak Hickel Udvari Festőtől, a' Bihar Vármegye' második Palotájában Váradon függ, és a' melly után Orosházi Czetter Samuel metszé a' Catalogus' Első Kötetéhez a' rezet, koránt sincs olly hív mint ez a' Tusché.

Alól, a' plafondot és a' Galeria' felsőbb és alsóbb boltozatjait tartó vastag pilastereknek két elsője előtt, a' Cancelláriusnak 's megholt hitvesének, Iktári Gróf Bethlen Susanának, rézben öntött, 's ismét mind igen hív, mind igen szép büsztjeik fekete márvány oszlopokon állanak, e' jegyzettel: F. Thaller Tyrolens. fec. Vindob. 1805.

Az Építő-mester értelemmel 's nagy szerencsével tette a' rajzolatot. A' felsőbb Galérián, pilaster és pilaster között, vas rostély balusztrádok mellől lehet a' hajóba letekinteni. Így a' hajó világosabb, 's bátorságosabb az oda-lépés.

A' hajót a' már említett képen felül többek is ékesítik. Általellenben a' Cancellárius képével, az ajtó felett, a' Teleki Mihályé áll, ki Ország' Generálisa 's a' Cancelláriusnak, (Sándor atyja által) nagy atyja volt, a' Bethlen Gábor és Apafi Mihály Fejedelmek' képeik között. Itt van a' Gubernátor Bruckenthalé is, a' Poeta Lázaré, az Erdélyi Püspök Batthyáni Ignátté, magáé a' Cancelláriusé — a' mint gyanítani lehet, külföldi utazása alatt — 's a' Gróf Teleki József Korona

öré 's Ugocsaí Fő-Ispáné (de nem Krentzingertől, melly a' feledhetetlen embernek minden képei között a' leghivebb és legszebb) a' Palatinus Wesselényié, a' Gróf Rhédey Zsigmondé, és Wesselényi Katáé. — Gróf Széchényi Ferencznek és Sógorának Gróf Festetics Györgynek képeik, valamint a' Mátyás Királyé is, mellyet a' Cancellarius Strassburgban a' Prof. Schöflin' Bibliothecájában függőről másoltatott vala le, és a' mellynek valósága felől nem lehet kételkedni, mert meg-eggyez azon másikkal, mellyet ez a' nagy Király maga ajándékoza a' Bécsi-Újhely' Magistratusának, kirakva még nincsenek. — Igéretet tévék, hogy ide küldöm Baróti Szabó Dávidnak olajban Klimesch Tamás által Kassán 1788. festett 's igen szerencsésen eltalált képét, hogy a' tiszteletet érdemlő ember ott fogadhassa el, a' mivel neki a' Maradék tartozik, a' hol született.

Bibliothecát fél nap végig tekinteni nem lehet, mi pedig Vásárhelytt sokáig nem múlathatánk, mind hogy Gróf Gyulai Ferencznét megmentsük rettegeseitől, hogy a' rettenetes vizáradásban Lajosát veszedelem nem érte, mind hogy annál bizonyosabban megjelenhessek Szebenben, hol Júl. 15-dikén Gróf Haller Gábor Erd. Kincstartó Exc. a' Szász-nemzet Ispánját hivatalába bevezetni fogja. Így meg kelle elégednem azzal, hogy a' Görög és Római Írók' vagy legelső, vagy az újabb időkben Királyi pompával készült Kiadásait, mellyek itt igen nagy sokaságban állanak, — ilyen a' Pármai, Párizsi, 's az Angolok, a' Virgil' és Horátz' rézben metszett kiadásai, a' Don Gabriel Spanyol Infans' Sallustja, 's több sietve lássam. Azonban két nevezetesebb munka címjét itt is feljegyzem.

Biblia Sacra. Cod. MS. Sec. XI. in membr. tenuiss.

Tacitus. Cod. MS. ex Bibliotheca Matthiae Corvini regis. — a' többit bővebben más helytt.

Servetusnak Restitutio Christianismi 1553. itt nincsen meg többé; azt a' Gróf II. Józsefnek ajándékozta a' Bécsi Bibliothéca' számára. De megvan másában, a' tavaly megholt Udv. Agens Vitéz József Úr' kezével írva, kit a' Cancellárius, szép írása miatt, a' Debreczeni Togátusok közzül maga mellé vett volt; meg van azon újabb kiadásban is, mellyet Murr a' Cancellárius' kézírásából, 's a' Cancelláriusnak tudta nélkül, ki nyomtattatott.

Üres időmet ezeknek megtekintése után a' Museum Pio-Clementinum és a' Piranési Rómájának kötetei foglalák el, mellyeket ha ismerünk is már, mindég kell nézni, valamikor erre alkalmatosság adatik.

A' Cancelláriusra öseiről semmi könyvek nem maradtak. Maga fogott e' temérdek kincs' gyűjtéséhez ezelőtt 57. esztendőök előtt, midőn Bázélbe, Párizsba, Hollandiába tanulás végett, László testvérének és Ráday Eszternek a' Cancellariusnál idősb fiával, a' Korona örrel 1759. kiment. 'S vásárlásaiban az a' kívánság vezeté, hogy olly könyveket szerezhessen a' hazának, mellyek a' magok nemekben vagy legjobbak, vagy ritkaságok miatt is becsesek, és a' mellyeket nagy árok miatt magányos Bibliothecákban hijába fognánk keresni. Catalogusainak három Kötetei már kijöttek, 's nem sokára a' negyedik is sajtó alá megyen.

A' Könyvek' száma, melly naponként szaporodik, 36.096 Köteteket teszen. A' Cancelláriusné osztozni akara nagy férjének érdemében, 's a' Magyar Könyvek a' Grófné' szerzeményei; az Asványok, a' mint gyanítom, szeretett fajoknak Domonkosnak gondjai által gyűltek, 's a' Cancell-

larius nagyon megszorította. A Numismák még nem érkeztek le Bécsből. Sajnálottam, hogy ennek a hamar kiholt igen nemes lelkű ifjúnak képét itt nem találám. Ő idővel második atyja fogott volna lenni.

A kincs fidei-commissum gyanánt a Teleki familiának hagyatik, eggy Vásárhelyt a piaczon-
álló roppant és szép ház jövedelmével, hogy a Bibliothecarius fizettethessék, s a könyvek ezután is szaporitathassanak.

Bibliothecarius Szabó András Úr, tavaly még Professora B. Wesselényi Miklósnak a Philosphiában, nem elégedék meg azon kedvezéseivel, hogy reggeli 7 órától fogva csak nem 11-ig velünk mülata, hanem jelentést tévén Theol. Prof. Tompa János Úrnál, a Reform. Collégium Bibliothecájába is elkísért. Ez magában is kicsiny, 's melly kicsinynek kelle ama nagynak nézéséből jövő előtt tetszeni. De ha ennek látását így nagy nyereségnek nem tekinthettem is, Prof. Tompa Úrnak ismeretsége valóban az volt. Jó fej, 's nem csak tudós, hanem szeretetre igen méltó ember is egyszer smind.

Bibliothecarius Úr ebédre híva bennünket, hogy minden pillantásunkat haszonra fordíthassuk, 's a tanulni-szerető 's tanulni-tudó az illy elkészült, szerény, de el nem zárt férjfitől sokat tanulhat, kivált midőn a tanító és a tanuló egy úton járnak, 's így a bizodalom köztök minden lépten szorosbban szövődik. Ebédünk Socraticus ebéd volt. Midőn elakaránk jönni, Szabó Úr kénytelen vala még egyszer megnyitni a Bibliothecát, hogy felpillanthassak a Cancellarius ké-
pére 's büsztjét illethessem. Eltelve azon tisztelettel, mellyet a halhatatlan férjfi minden Magyar-
tól, tölem pedig különösen 31. eszt. oltá tapasztalt sok kegyeiért kívánhat, azzal vevém vég bú-

esúmat a' képtől, a' mit a' 493. esztendőbeli Consul Scipio' kövére metszetének fel tisztelőji HONC OINOM PLVRIMEI COSENTIENT DVONORVM OPTIMOM FVISE SE VIROM. Felpillanték a' Bethlen Gáboréra 's Wes-selényi Ferenczére is, 's eljövék, szerencsésnek nevezvén az órát, melly elmosá rólam azt a' szennyt, hogy nemzetemnek e' kincsét mind ed-dig nem láttam.

A' Cancellárius egyszer'smind Fő-Ispánja Biharnak, 's a' Józsefi uralkodás alatt Kir. Com-missáriusságot visele, 's tagja a' Göttingi, Jénai és Varsói Tudom. Társaságoknak.

Kazinczy Ferencz.

2.

A' Keresztény Hit' terjedésének történe-tei, a' Pannóniai, 's más szomszéd népeknél, a' Magyarok' bėjöветеle előtt. Kriszt. szület. 1—884. eszt.

A' Pannonoknál.

§. 1. P a n n ó n i á b a n.

A' Tartományokban, mellyekből a' IX Szá-zadban Magyar Ország keletkezett, sokkal ko-rábban el vala hintve a' Kereszténység' magva, mint sem azokat a' Magyarok elfoglalták volna. A' népek közül, mellyek mint a' hullámok, úgy tolongtak vala egymásra, csak a' Pannonok, Hun-nok, Bulgárok, és Tótok tértek meg tulajdon-képpen e' földön; innét az én figyelmetességem is e' népekre leszen függesztve egyedül. — Pan-nónia nyugotton a' Czét hegyekig nyúlt; a' mos-